

Čas a dějiny

Část I.: **Změna a současnost** [1957]

(Předběžné znění.)

1. Čas není odloučen od dění, nýbrž je jím nesen. Je svázán s realitou, která není leč děním. Čas není formou dění tak, jako koryto je formou řeky. Když řeka vyschne, zůstane tu koryto, i když jím už nic neteče. Kdyby naproti tomu ustalo dění, nezbyde tu prázdný čas. Čas je jenom tam, kde je dění. Kdy se nic neděje, tam není ani čas.
2. Kde však je dění, tam je změna. Změna není homogenní proud, nýbrž heterogenní. Změna znamená především, že se něco stalo: něco, co tu bylo, tu není. Zároveň znamená změna, že je tu něco, co tu nebylo. Znamená tedy změna, že něco starého skončilo a něco nového počalo. Ergo: změna znamená jednak konec, jednak počátek.
3. Je-li čas svázán s děním, a je-li dění vždy změnou, je čas svázán se změnou. Je i čas změnou? Čili: mění se čas? Ne-li, pak ovšem nelze mluvit o jeho svázanost s realitou. Jestliže ano, v jakém vztahu je k tomu, co činí změnu změnou, totiž jednak ke konci toho, co bylo a už není, a jednak k počátku toho, co nebyl a je? Jestliže se klene nad oběma, jak může být konec skutečně koncem, a začátek skutečně začátkem?
4. Zdá se proto, že jiný čas náleží tomu, co skončilo, a jiný tomu, co počalo. Co však skončilo? A co počalo? I to, co skončilo, muselo někdy začít. A to, co počalo, někdy skončí. Říkejme tomu, co začne, proběhne a skončí, událost. Rozuměli jsme změně jako konci jedné události a počátku jiné. Co však událost sama? Ta není změnou? A je-li, zda nestojíme před stejnou otázkou, jsouce nuceni každou událost donekonečna dělit, neboť i nejmenší část události bude vždy změnou, a změna znamená jednak konec, jednak počátek – a proto je možno znovu dělit.
5. Zopakujme si, co rozumíme událostí a co změnou. Když mluvíme o události, máme na mysli průběh od jejího počátku až po její konec. Změnou však naopak myslíme fakt, že jedna událost skončila a druhá počala. Můžeme někde uprostřed události mluvit o nějakém konci nebo o nějakém počátku? Jenom přeneseně, neboť ve skutečnosti jde o pokračování. Ale vždyť lze namítnout, že i sama změna je pokračováním. Či lépe, že změna, jak jí rozumíme, vůbec neexistuje. To však znamená, že neexistují ani mnohé události, nýbrž že existuje jen jedna.
6. Proti předpokladu jedné jediné vesmírné události však svědčí řada argumentů. Z nich přihlédneme blíže k jedinému. Jedna jediná vesmírná událost by ovšem neměla počátku ani konce. Byla by pouhým průběhem. Byl by to však divný průběh, který by byl rozdělen přítomností na tu nesmírnou část, která už není, a na tu nesmírnou část, která ještě není.

A ta přítomnost, která by obě části dělila, by stále unikala do neskutečnosti. To je starý argument Augustinův, který však má plnou váhu, dokud mu nezačneme čelit zcela určitým způsobem. Avšak tento způsob nutně předpokládá, že událostí je mnoho a že není jedna. Jde totiž o to, že přítomnost není bodová, nýbrž rozměrná. To však je proto, že celá událost je přítomností. Jestliže bychom však měli před sebou univerzální jedinou událost, která by se děla od věků na věky, pak bychom musili předpokládat věčnou přítomnost.

7. Zůstává úkolem prokázat, proč počátek je opravdu počátkem a proč není pokračováním. Jde totiž zásadně o otázku, zda je vůbec něco nového, vskutku nového, či zda se to novým jen zdá, ale ve skutečnosti není. Jde tu rovněž o pojetí kauzality. Přísná kauzalita znamená, že *causa aequat effectum*. *Effectus*, následek ovšem nemůže být ničím novým, jestliže v něm není nic víc a nic jiného, než bylo v příčině. Kde je kauzalita, tam se v podstatě nic neděje, tam je pouhá setrvačnost toho, co tu už bylo. A pokud se přece něco děje, tedy jde jen o transformaci, o změnu formy, přičemž však obsah je týž před transformací i po ní. (Např. proměna jedné formy energie ve formu jinou, přičemž se však ze samotné energie nic neztratí, ani nic nepřibude.)
8. Je-li něco vskutku nové, tedy to přibude, neboť to dosud nebylo, a tedy je nyní o to (na)víc. Nemohlo to být zavinuto či jinak obsaženo v nějaké příčině, která předcházela; není tedy v tomto smyslu způsobeno. Odkud je tedy nové? Kde se tu bere? K tomu však potřebujeme rozvinout pojetí vnitřní a vnější, subjektní a objektní stránky reality. Jinými slovy, musíme se zabývat pojetím subjektu.
9. Svět je pluralitou subjektů. Subjekt je charakterizován vnitřní a vnější stránkou. Jeho sjednoceno je garantována vnitřně, subjektně, zatímco objektně je (může být) mnohostí. Vyšší subjekt může mít za svůj materiál nižší subjekty, které po vnější stránce zůstávají tím, čím jsou (čím byly), ale vnitřně jsou integrovány ve vyšší jednotu. Vnitřní stránky může integrovat, protože je zdrojem akcí; naproti tomu vnější stránka je zdrojem setrvačností. Akce je místem, kde se objevuje nové. Pochopit možnost nového znamená pochopit akci.
10. Akce je nejvlastnější událostí, pravou událostí. Akce však začíná v subjektu, tedy v ne-předmětu, a zpředměťuje se teprve ve svém průběhu. Jestliže čas je nerozlučně spjat s událostí, musí i on začínat nepředmětně. Čas však nemůže začínat leč jako přítomnost, Odtud vyplývá, že přítomnost není předmětná, alespoň ne na svém počátku. Potom se však zpředměťuje; zároveň však ztrácí na své přítomnosti. Nikoli tak, že by se stávala minulostí – přítomnost se nemůže stát svou vlastní minulostí. Její zpředměťování znamená nejprve to, že si vytváří svou minulost, že se touto minulostí formuje. Právě tak se ovšem

zpředměťňuje i tím, že se formuje svou budoucností, že vytváří svou budoucnost.

11. Přítomnost se může zpředměťňovat jen za předpokladu, že trvá čili že není bodová. Přítomnost je vždy „rozměrná“, „rozlehlá“, „široká“; jistě existuje něco jako nejmenší, nejkratší přítomnost. To proto, že přítomnost je čas, a čas je svázán s děním. Dění pak je pluralitní, jsou to události. Svět je světem událostí, je pluralitou událostí. Přítomnost je tedy vždy přítomností určité události. Každá i nejelementárnější událost je však rozměrná, tj. trvá, není bodovou událostí, bodovým okamžikem. Proto i její přítomnost, kterou s sebou nese tato událost, je trváním.
12. Je-li přítomnost trváním, je-li „rozměrná“, má tedy své ante a své post. Je tedy analyzovatelná. Jde však o to, co rozuměti tímto ante a post. Už jsme ukázali, že přítomnost na samém počátku je nepředmětná a že se ve svém průběhu zpředměťňuje. Protože však jde stále o přítomnost, nemůže tomu býti tak, že je počátek přítomnosti oproti jejímu konci minulý, a naopak že je konce oproti počátku budoucí. Počátek i konec přítomnosti jsou oba přítomné, a to znamená: jsou tu. Být přítomný neznamená nic jiného než býti tu. Jestliže však jak začátek, tak i konec přítomnosti jsou tu, pak není jeden minulý a druhý budoucí, nýbrž jsou současné.
13. Současnost neznamená nic než společnost času, v našem případě společnost přítomnosti. To znamená, že současnost není nikdy pouhým časovým vztahem, nýbrž je nutně založeno onticky. Fyzikální současnost nemá s touto současností nic společného; jestliže se fyzikální současnost ukazuje být nesmyslnou, není tak tomu v tomto případě. U fyzikální současnosti jde o dvě různé události, mezi nimiž má existovat vztah nazývaný současností. Je to vztah, který ergo k svému uskutečnění (průběhu) nepotřebuje času. Takový vztah však neexistuje, neboť by musel být vztahem prázdným. Je to vztah abstraktní, a k tomu ještě jde o falešnou abstrakci.
14. Společnost času ovšem nikterak není bodová, neboť ani čas není bodový. Čas je vždy rozměrný, a proto i současnost je rozměrná. O skutečné současnosti lze však hovořit jen u pravé události. Pravou událostí je akce, integrovaná soustava akcí a konečně i subjekt. Subjekt jest však v té příčině podrobit bližšímu zkoumání; ostatně i soustavu akcí. Mluvme proto zatím jen o akci. Měřeno fyzikálním chronometrem, akce trvá určitou dobu, tj. určitý počet kmitů, kyvů nebo pod. Nicméně její počátek, průběh i konec jsou současné, tj. mají společný čas.